

A BÉKÉHEZ VALÓ JOGRÓL

SULYOK GÁBOR*

1. Kialakulás

A béke megteremtésének és megőrzésének vágya egyidős az emberi közösségek közötti széleskörű és szervezett erőszak megjelenésével. Ez a történelem egészén átívelő küzdelem alapvető emberi szükségletekre vezethető vissza. Háttérben az a napjainkban magától értetődő felismerés áll, hogy a béke elengedhetetlen feltételét képezi az egyén és a különböző közösségek létezésének, kibontakozásának és sokrétű fejlődésének. A béke irányába mutató törekvések többféle formát öltöttek az elmúlt évezredek során. E törekvések némelyike a nemzetközi kapcsolatok kiküszöbölhetetlen jelenségeként tekintett az államok közötti erőszakra, így mindössze a háború megindításának és lefolytatásának korlátok közé szorítását tűzte ki célul. Ilyen volt például a római jogban gyökerező igazságos háború kategóriája, mely a keresztény egyházatyáknak köszönhetően előbb egy teológiai doktrínává, majd a nemzetközi jogtudomány első képviselőinek munkássága nyomán egy rendkívül összetett, szekuláris természetjogi elméletté nőtte ki magát.¹ Ezzel szemben a középkori és újkori gondolkodók egy tekintélyes csoportja teljes egészében ki kívánta iktatni a háborút a nemzetközi közösség életéből. Írásaik középpontjában az „örök béke” állt, melynek megteremtését jellemzően egy az államokat tömörítő szervezet útján remélték elérni.² Mindezen törekvésekkel párhuzamosan, és velük gyakran összefonódva, számos vallási vagy erkölcsi parancs és filozófiai tanítás hirdette a békés élet fontosságát.

Elegendő azonban egy pillantást vetni az emberiség történelmére ahhoz, hogy nyilvánvalóvá váljon, a nemes elképzelések vajmi kevés hatást gyakoroltak az államokra. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a XIX. század folyamán a természetjogi szemléletet háttérbe szorító pozitív nemzetközi jog az állami szuverenitásból fakadó „szent” jogként tekintett a háború

* Habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr; osztályvezető tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest.

¹ Pl. VITORIA, Francisco, de: *On the Indians Lately Discovered; On the Indians, or on the Law of War Made by the Spaniards on the Barbarians*. In: SCOTT, James B.: *The Spanish Origin of International Law: Francisco de Vitoria and His Law of Nations. Vol. I.* (John P. BATE trans.) Oxford – London, Clarendon – Humphrey Milford, 1934. i, xlvii; SUÁREZ, Francisco: *A Work on the Three Theological Virtues: Faith, Hope and Charity*. In: WILLIAMS, Gwladys L. – BROWN, Ammi – WALDRON, John (prep.) – DAVIS, Henry (rev.): *Selections from Three Works of Francisco Suárez, S.J. Vol. II.* Oxford – London, Clarendon – Humphrey Milford, 1944. 727; GENTILI, Alberico: *Three Books on the Law of War. Vol. II.* (John C. ROLFE trans.) Oxford – London, Clarendon – Humphrey Milford, 1933; GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról.* (HARASZTI György et al. ford.) Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor, 1999; VATTEL, Emeric, de: *Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains. Vol. I-III.* (Charles G. FENWICK trans.) Washington, Carnegie Institution of Washington, 1916.

² Pl. BÉTHUNE, Maximilien, de (duc de Sully): *Mémoires de Sully, principal ministre de Henri-le-Grand. Tome 5.* Nouvelle édition. Paris, Jean-François Bastien, 1788; CRUCÉ, Emeric (La Croix): *Le nouveau Cynée, ou Discours d'Etat représentant les occasions et moyens d'établir une paix générale et la liberté du commerce par tout le monde.* Paris, Jacques Villery, 1623; PENN, William: *An Essay towards the Present and Future Peace of Europe by the Establishment of an European Dyet, Parliament, or Estates.* In: MURPHY, Andrew R. (ed.): *The Political Writings of William Penn.* Indianapolis, Liberty Fund, 2002. 401; CASTEL, Charles-Irénée (abbé de Saint-Pierre): *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe.* Édition originale. H. n., k. n., 1712; KANT, Immanuel: *Az örök béke.* (BABITS Mihály ford.) Budapest, Európa, 1985; LADD, William: *An Essay on a Congress of Nations for the Adjustment of International Disputes Without Resort to Arms.* Boston, Whipple and Damrell, 1840. Francia források elérhetők: <http://gallica.bnf.fr> (2014.02.20.)

megindítására. Ilyen körülmények közepette a hadviselés eszközeinek példátlan fejlődésére és két pusztító világháborúra volt szükség ahhoz, hogy a nemzetközi közösség érdemi lépéseket tegyen az erőszak kiküszöbölésére. Az első világháború után, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának elfogadásával az államok egyes esetekben kötelezettséget vállaltak a háború elkerülésére,³ alig egy évtizeddel később pedig a Briand-Kellogg-paktumban ünnepélyesen elítélték a nemzetközi viták elintézése céljából megindított háborút, melyről, mint a nemzeti politika eszközéről, lemondtak.⁴ Noha mindkét megállapodás fontos mérföldkő volt a béke megteremtése felé vezető úton, hatályuk csak a nemzetközi jogi értelemben vett háborúra terjedt ki, a háborúnak nem minősülő egyéb erőszakos cselekményeket nem érintették. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya a második világháború után új korszakot nyitott a nemzetközi jog történetében. Hogy megmentsék a jövő nemzedékeit a háború borzalmaitól, „a Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell” (2. cikk (4) bekezdés).⁵ Ez a feltétlen alkalmazást igénylő nemzetközi jogi alapelv már átfogó és objektív tilalom alá vonta az államok egymás közötti viszonyaiban a fegyveres erőszak alkalmazását és az erőszakkal való fizikai és verbális fenyegetést. A tilalom alól mindössze két kivétel létezik. Kizárólag akkor jogszerű az erőszak alkalmazása, ha arra a Biztonsági Tanács által adott előzetes és kifejezett felhatalmazás alapján, vagy az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogának gyakorlása keretében kerül sor. Jóllehet az Egyesült Nemzetek létrejöttéhez és az erőszak átfogó tilalmának megjelenéséhez a nemzetközi közvélemény nagy reményeket fűzött, a hidegháború légkörében sem az intézmény, sem az alapelv nem volt képes garantálni a nemzetközi békét és biztonságot. Mivel az erőszak változatlanul a nemzetközi közösség életének része maradt, és a szembenálló táborok a kollektív védelmi megállapodásokban és a fegyverkezési versenyben látták túlélésük zálogát, a béke ügyének előmozdítása új szemléletet és megoldásokat követelt. E körben említhető például a közvetlen katonai konfrontáció elkerülését ígérő békés egymás mellett élés elve,⁶ mely ekkortájt egyre gyakrabban hangoztatott külpolitikai eszmévé/programmá, sőt egyes esetekben – így az indiai és kínai kétoldalú kapcsolatokban (*Pancsa Sila*)⁷ – tételes jogi kötelezettséggé vált. Nyilvánvaló azonban, hogy a szocialista államok által képviselt, sajátos politikai és ideológiai célokat szolgáló elgondolás nem rendelkezett kellően széleskörű autoritással ahhoz, hogy új lendületet adjon a béke iránti törekvéseknek. Sokan ezért a fordulatot a béke emberi jogi közegbe ágyazásától és a békéhez való jog meghirdetésétől várták. Egyes nézetek szerint a békéhez való jog első ízben az 1946. évi japán alkotmányban nyert rögzítést, melynek preambuluma elismeri a világ valamennyi népének jogát arra, hogy békében, félelemtől és nélkülözéstől mentesen éljen.⁸ Bár a kinyilatkoztatás fő elemei – konkrétan a Franklin Delano Roosevelttel amerikai elnök által a háború utáni világrend alapjaiként korábban

³ Kihirdette: 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

⁴ Kihirdette: 1929. évi XXXVII. törvénycikk a háború igénybevételéről való lemondás tárgyában Párisban 1928. évi augusztus hó 27-én kötött nemzetközi szerződés becikkelyezéséről.

⁵ Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

⁶ LENIN, Vlagyimir I.: *A szocialista és tökéscsillagok békés egymás mellett éléséről*. Budapest, Kossuth, 1966. Bővebben: PANARA, Carlo: Peaceful Coexistence. In: WOLFRUM, Rüdiger (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Vol. VIII*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 185.

⁷ Agreement between the Republic of India and the People's Republic of China on Trade and Intercourse between Tibet Region of China and India, Peking, 29 April 1954, UNTS Vol. 299, 57.

⁸ Constitution of Japan, 3 November 1946.

felvázolt egyes szabadságok⁹ – napjainkban a békéhez való jog részeként is feltűnnek, a dokumentum elfogadásának történelmi előzményei, megszővegezésének sajátos menete, belső összefüggései és az emberi jogok fejlődésének hajdani állása fényében kizárható, hogy a tárgyalt jog ekkor keletkezett. Ily módon a japán alkotmány inkább az előképek, mintsem a források közé sorolható. A békéhez való jog létrejötté hozzávetőlegesen az enyhülés idejére tehető. Noha a pontos dátumot lehetetlen meghatározni, iránymutatásul szolgálhat, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága 1969 szeptemberében,¹⁰ míg az Emberi Jogok Bizottsága 1976 februárjában fogadott el olyan határozatot,¹¹ melyben a békéhez való jog már emberi jogi kontextusban szerepelt. Egyúttal kezdetét vette a téma tudományos vizsgálata is: Karel Vašák „szolidaritási jogokról” szóló, 1977 novemberében megjelent híres tanulmánya az emberi jogok harmadik generációjának tagjaként tett említést a békéhez való jogról.¹²

2. Források

A békéhez való jog forrásainak bemutatása különös nehézségekkel szembesít. Mivel a jog középpontjában álló béke szorosan összefügg a nemzetközi jog számos egyéb – gyakran az emberi jogok rendszerén kívül elhelyezkedő – szabályával vagy intézményével, a források legszélesebb értelemben vett köre jóformán áttekinthetetlen. Félreértésekre adhat okot továbbá, hogy a békéhez való jog kialakulásával olykor évek vagy évtizedek óta létező, rokon természetű előírásokat is a jog tartalmi elemeiként tüntetnek fel, így a megismerés forrásainak némelyike időben megelőzi magának a jognak a létrejöttét. Kiváló példa erre az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, a népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése tárgyában született egyezmény,¹³ vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.¹⁴ Ezek az okmányok csaknem három évtizeddel a békéhez való jog előtt jöttek létre, mégis nélkülözhetetlenek a tartalom feltárása szempontjából.

Univerzális szinten jelenleg sem az általános, sem a speciális emberi jogi egyezmények nem nevesítik a békéhez való jogot. Ez a körülmény egyfelől az egyetemes konszenzus hiányára, másfelől a keletkezés eltérő időpontjaira vezethető vissza: az okmányok egy részének elfogadásakor a nemzetközi közösség még nem ismerte ezt a jogot. Léteznek ellenben olyan előírások, melyek – az emberi jogok elválaszthatatlansága és kölcsönös összefüggése miatt – könnyen kapcsolatba hozhatók a békéhez való joggal. Ilyen például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának háborús propaganda tilalmát kimondó szakasza, mely a véleménynyilvánítás szabadságának korlátjaként jelenik meg (20. cikk (1) bekezdés), ám a békéhez való jog elemének is tekinthető.¹⁵ Hasonló szerződési előírással találkozunk a migráns munkavállalók/vendégmunkások és családtagjaik jogainak védelméről szóló egyezményben (13. cikk (3) bekezdés c) pont).¹⁶ Kapcsolatba hozhatók a békéhez való joggal a gyermek

⁹ State of the Union Message to Congress (“The Four Freedoms”), Washington, D.C., January 6, 1941. In: ROOSEVELT, Franklin D.: *Great Speeches*. (John GRAFTON ed.) Mineola, Dover, 1999. 99.

¹⁰ Istanbul Declaration, Res. XIX, XXIst International Conference of the Red Cross. *International Review of the Red Cross*, 1969. 620.

¹¹ Further Promotion and Encouragement of Human Rights and Fundamental Freedoms, including the Question of a Long-term Programme of Work of the Commission, CHR Res. 5 (XXXII), 60 UN ESCOR Supp. No. 3 (E/5768), 60.

¹² VAŠÁK, Karel: A 30-Year Struggle: The Sustained Efforts to Give Force of Law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier*, 1977, 29.

¹³ Kihirdette: 1955. évi 16. törvényerejű rendelet a népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

¹⁴ Universal Declaration of Human Rights, GA Res. 217A, 3 UN GAOR Part I (A/810), 71.

¹⁵ Kihirdette: 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

¹⁶ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families, New York, 18 December 1990, UNTS Vol. 2220, 3.

jogairól szóló egyezmény (38. cikk),¹⁷ a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló kiegészítő jegyzőkönyv (1-4. cikk)¹⁸ és a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolásáról szóló egyezmény (3. cikk a) pont)¹⁹ azon rendelkezései is, melyek a gyermekek fokozott védelmét és a gyermekkatonák alkalmazásának kiküszöbölését várják el a részes államoktól. Mindezek mellett a legfontosabb univerzális okmányok többnyire nem mulasztják el felidézni preambulumaikban, hogy az emberi jogok elismerése a szabadság, az igazságosság és a béke alapja a világon.

A regionális egyezmények közül az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartájában és a nők jogairól szóló kiegészítő jegyzőkönyvében található kifejezett rendelkezés a békéhez való jogról. Míg a karta a népek nemzeti és nemzetközi békéhez és biztonságához, szolidaritáshoz és baráti kapcsolatokhoz fűződő kollektív jogaként (23. cikk),²⁰ a kiegészítő jegyzőkönyv a nők békés létezéshez és a béke előmozdításában és fenntartásában való részvételéhez fűződő individuális jogaként (10. cikk) említi a békéhez való jogot.²¹ Ide kíváncsnak még a gyermek jogairól és jólétéről szóló afrikai karta azon szakaszai, melyek a gyermekek fegyveres összeütközés idején való védelme és a gyermekkatonák alkalmazásának kiküszöbölése terén állapítanak meg kötelezettségeket (22. cikk).²² Az afrikai regionális szabályozásnak köszönhetően kezdetét vette a releváns esetjog kialakulása is: a békéhez való jog egyaránt felbukkant az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága és az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bírósága előtt folyó eljárásokban.²³

Kifejezetten a békéhez való joggal jelenleg sem az európai és az amerikai regionális, sem az arab szubregionális szerződésekben nem találkozunk. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye érthető módon hallgat,²⁴ az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye csak a háborús propaganda tilalmát rögzíti (13. cikk (5) bekezdés).²⁵ Az Emberi Jogok Arab Kartájának eredeti szövegében még szerepelt az állampolgárok azon joga, hogy olyan környezetben éljenek, melyben, egyebek mellett, támogatják a nemzetközi együttműködést és a világbéke ügyét (35. cikk),²⁶ de a felülvizsgált és hatályba léptetett változatból ezt a rendelkezést mellőzték.²⁷ Az Egységokmány a gyermek jogairól az iszlámban egy mondatot szentel a témának, mely a gyermekvédelem körében, a gyermekkatonák alkalmazását tiltja (17. cikk (5) bekezdés).²⁸ Ennek ellenére ezek az okmányok is gyakran felhívják a figyelmet az emberi jogok és a béke összefüggéseire. (Itt jegyzendő meg, hogy az Európai Unió Alapjogi Kartája sem tartalmazza a békéhez való jogot, bár a katalógusa sok tekintetben tágabb az emberi jogi egyezményeknél.²⁹) A normatív jelleget nélkülöző dokumentumok között első helyen kell kiemelni az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által elfogadott határozatokat. Két esztendővel az Emberi Jogok

¹⁷ Kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

¹⁸ Kihirdette: 2009. évi CLX. törvény a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről.

¹⁹ Kihirdette: 2001. évi XXVII. törvény a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolására irányuló azonnali lépésekről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1999. évi 87. ülészakán elfogadott 182. számú Egyezmény kihirdetéséről.

²⁰ African Charter on Human and Peoples' Rights, Nairobi, 27 June 1981, UNTS Vol. 1520, 217.

²¹ Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, Maputo, 11 July 2003, OAU Doc. CAB/LEG/66.6 (2000) és Rev. 1.

²² African Charter on the Rights and Welfare of the Child, Addis Ababa, 11 July 1990, OAU Doc. CAB/LEG/24.9/49 (1990).

²³ L. <http://www.achpr.org>; <http://www.african-court.org> (2014.02.20.)

²⁴ Kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

²⁵ American Convention on Human Rights, San José, 22 November 1969, UNTS Vol. 1144, 123.

²⁶ Arab Charter on Human Rights, Cairo, 15 September 1994. *Human Rights Law Journal*, 1997, 151.

²⁷ Arab Charter on Human Rights, Tunis, 22 May 2004. *International Human Rights Reports*, 2005, 893.

²⁸ Covenant on the Rights of the Child in Islam, Sana'a, June 2005, OIC Doc. OIC/9-IGGE/HRI/2004/Rep.Final.

²⁹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, HL C 83, 2010.3.30, 389.

Bizottságának úttörő határozatát követően, a világszervezet plenáris főszerve egy elvi jelentőségű nyilatkozatot bocsátott ki a társadalmak békés életre való felkészítéséről,³⁰ melyet néhány évvel később egy már kifejezetten a népek békéhez való jogáról szóló nyilatkozat követett.³¹ Ezután a Közgyűlés számos határozatot fogadott el a témában, egészen a kétpólusú világrend megszűnéséig. Ekkor egy több mint egy évtizeden át tartó szünet következett, melynek magyarázataként elsősorban a nemzetközi környezet radikális átalakulása – konkrétan a békéhez való jog egyik fő támogatójának számító szocialista blokk felbomlása – jelölhető meg. Ám a folyamat átmeneti megtorpanásának pozitív hozadéka is volt: a békéhez való jog jórészt megszabadult a kétpólusú világrend idején hordozott politikai és ideológiai töltésétől, noha egyetemes elfogadottságot még ezáltal sem nyert. Fontos fejlemény, hogy a Közgyűlés 2002 óta ismét rendszeresen foglalkozik a békéhez való joggal, sőt azt az őslakos népek jogai között is nevesítette.³²

Természetesen a kihagyás nem jelentette a béke ügyének háttérbe szorulását. A békéhez való jogról szóló határozatok elfogadása egy ideig ugyan szünetelt, de a béke előmozdítására tett más – emberi jogi szempontból sem közömbös – erőfeszítések ebben az időszakban is folytatódtak. Ezt bizonyítja például a béke kultúrájáról szóló közgyűlési nyilatkozat és cselekvési terv elfogadása.³³ Ennek kidolgozásában és megvalósításában nagy szerep hárult az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetére, melynek Alkotmánya oly találóan mutat rá preambulumban a szakosított intézmény egyik fő feladatára: „Mivel a háborúk az emberek tudatában keletkeznek, az emberek tudatában kell a béke védelme érdekében munkálkodni.”³⁴

Az Egyesült Nemzetek segédszervei által kibocsátott, kötelező erővel nem rendelkező dokumentumok szintén értékes forrásul szolgálnak. Az Emberi Jogok Bizottsága 1976 után harminc éven keresztül, egészen a testület megszüntetéséig, több határozat elfogadásával járult hozzá a békéhez való jog megszilárdulásához. Határozatainak egy része közvetlenül a békéhez való joggal foglalkozott, egy másik része – például a katonai szolgálat lelkiismereti okok miatti megtagadásának jogát elismervén³⁵ – közvetve kapcsolódott hozzá. Az Emberi Jogok Bizottságának erőfeszítéseit az Emberi Jogi Tanács folytatta, mely jelenleg egy a békéhez való jogról szóló új nyilatkozat megfogalmazásán dolgozik.³⁶ A munkálatok során keletkezett előkészítő anyagok és tervezetek érdekes adalékokkal szolgálnak a békéhez való jog tartalmának feltárásához, egyúttal kiválóan szemléltetik, mennyire képlékeny annak szinte minden lényeges eleme.³⁷

³⁰ Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace, GA Res. 33/73, 33 UN GAOR Supp. No. 45 (A/33/45), 55.

³¹ Declaration on the Right of Peoples to Peace, GA Res. 39/11, 39 UN GAOR Supp. No. 51 (A/39/51), 22. Időközben a Közgyűlés meghirdette a béke nemzetközi napját. International Year of Peace and International Day of Peace, GA Res. 36/67, 36 UN GAOR Supp. No. 51 (A/36/51), 20; módosította: International Day of Peace, GA Res. 55/282, 55 UN GAOR Supp. No. 49 (A/55/49) (Vol. III), 23.

³² United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, GA Res. 61/295, 61 UN GAOR Supp. No. 49 (A/61/49) (Vol. III), 15.

³³ Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace, GA Res. 53/243, 53 UN GAOR Supp. No. 49 (A/53/49) (Vol. III), 5.

³⁴ Kihirdette: 2009. évi XXXII. törvény az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete Alkotmányának kihirdetéséről. A szervezet főigazgatója a békéhez való jogot a legalapvetőbb emberi jognak minősítette. The Human Right to Peace, Declaration by the Director-General of UNESCO, Federico Mayor, January 1997.

³⁵ Ezen a téren az Amerikai Államok Szervezete, az Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Emberi Jogi Bizottság tevékenysége is figyelemre méltó.

³⁶ Pl. Promotion of the Right of Peoples to Peace, HRC Res. 8/9, 63 UN GAOR Supp. No. 53 (A/63/53), 205; Promotion of the Right of Peoples to Peace, HRC Res. 14/3, 65 UN GAOR Supp. No. 53 (A/65/53), 165; Promotion of the Right to Peace, HRC Res. 20/15, 67 UN GAOR Supp. No. 53 (A/67/53), 168.

³⁷ Pl. Report of the Office of the High Commissioner on the Outcome of the Expert Workshop on the Right of Peoples to Peace, 17 March 2010, UN Doc. A/HRC/14/38; Progress Report of the Human Rights Council Advisory

Regionális és szubregionális szinten a Kairói Nyilatkozat az Emberi Jogokról az Iszlámban és a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének Emberi Jogi Nyilatkozata érdemel említést: míg az előbbi a fegyveres összeütközések idején irányadó néhány humanitárius elvárást rögzít (3. cikk),³⁸ az utóbbi individuális és kollektív jogként ismeri el a békéhez való jogot (38. cikk).³⁹ Itt kell felidézni továbbá azokat a magánkezdeményezés nyomán létrejött, normatív jellegű, de nem kötelező, ám számottevő autoritással bíró dokumentumokat, melyek a békéhez való jogból fakadó jogosítványok és kötelezettségek meghatározására vállalkoznak. Ilyenek például a Luarcában, a Bilbaóban, a Barcelonában, a Santiago de Compostelában, az Oslóban, vagy a Londonban elfogadott deklarációk.⁴⁰ Jóllehet az általánosság magasabb fokán kezelik a tárgyalt jogot, szintén ide kívánkozik a Népek Jogainak Egyetemes Nyilatkozata (1, 3. cikk)⁴¹ és a Szolidaritási Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának tervezete (1-2. cikk).⁴² Végezetül a békéhez való jog egyes államok alkotmányában is megerősítést nyert. Noha az 1946. évi japán alkotmány helyesen még a békéhez való jog előképei közé sorolandó, az 1991. évi kolumbiai alkotmány már kétségtelenül jogként és kötelezettségként tételezi a békét (22, 95. cikk (6) bekezdés).⁴³

3. Szerkezet

Az emberi jogok harmadik generációjába tartozó békéhez való jog alanyát, kötelezettjét és tartalmát illetően sem az elméletben, sem a gyakorlatban nincs egyetértés.⁴⁴ Mivel a béke individuális és kollektív jogként is felfogható, a különböző dokumentumok eltérő terjedelemben határozzák meg az alanyok körét. Ily módon a békéhez való jog hordozói között egyaránt megjelenik az egyén, a nép, a nemzet, az állam és az emberiség. Ez a sokszínűség számos nehézséget okoz. Zavaró értelmezési problémák adódnak például a „nép” fogalmának tisztázatlanságából,⁴⁵ mely – a kontextustól függően – utalhat a saját állam keretei között élő népekre, a saját állammal nem rendelkező, függésben élő népekre, vagy magára az államra. Nincs egyértelmű válasz az emberiség jogalanyiségének kérdésére sem,⁴⁶ mely tovább nehezíti

Committee on the Right of Peoples to Peace, 1 April 2011, UN Doc. A/HRC/17/39; Report of the Human Rights Council Advisory Committee on the Right of Peoples to Peace, 16 April 2012, UN Doc. A/HRC/20/31; Report of the Open-ended Inter-Governmental Working Group on the Draft United Nations Declaration on the Right to Peace, 26 April 2013, UN Doc. A/HRC/WG.13/1/2.

³⁸ The Cairo Declaration on Human Rights in Islam. OIC Res. No. 49/19-P (1990), Annex.

³⁹ ASEAN Human Rights Declaration, Phnom Penh, 18 November 2012.

⁴⁰ Luarca Declaration on the Human Right to Peace, 30 October 2006; Bilbao Declaration on the Human Right to Peace, 24 February 2010; Barcelona Declaration on the Human Right to Peace, 2 June 2010; Santiago Declaration on the Human Right to Peace, 10 December 2010; The Oslo Declaration on Peace, 12-14 August 2011; London Declaration on the Human Right to Peace, 23 May 2013.

⁴¹ Universal Declaration of the Rights of Peoples, Algiers, 4 July 1976. In: CRAWFORD, James (ed.): *The Rights of Peoples*. Oxford, Clarendon, 1988. 187.

⁴² VAŠÁK, Karel: Revisiter la troisième génération des droits de l'homme avant leur codification, Annexe II: Avant-projet de troisième Pacte International relatif aux droits de solidarité. In: *Héctor Gros Espiell, amicorum liber: persona humana y derecho internacional. Vol. 2*. Bruxelles, Bruylant, 1997. 1673.

⁴³ Constitution of Colombia, 4 July 1991.

⁴⁴ MAVI Viktor: Szolidaritási jogok vagy az emberi jogok harmadik nemzedéke? *Állam- és Jogtudomány*, 1987-1988, 159. Bővebben: 37. l.j; és NASTASE, Adrian: The Right to Peace. In: BEDJAOU, Mohammed (ed.): *International Law: Achievements and Prospects*. Paris – Dordrecht, UNESCO – Martinus Nijhoff, 1991. 1224-1227; ROCHE, Douglas: *The Human Right to Peace*. Ottawa, Novalis, 2003; TEHINDRAZANARIVELO, Djacoba Liva – KOLB, Robert: Peace, Right to, International Protection. In: WOLFRUM, Rüdiger (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Vol. VIII*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 155-157. (További források a bibliográfiában.)

⁴⁵ BLUTMAN László: Népek jogai – emberi jogok? *Acta Humana*, 1991, 3.

⁴⁶ NAGY Boldizsár: Az emberiség közös öröksége: a rejtőzködő jogosított. In: HERCZEGH Géza – BOKORNÉ SZEGŐ Hanna – MAVI Viktor – NAGY Boldizsár: *Az államok nemzetközi közösségének változása és a nemzetközi jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 113.

a téma tudományos vizsgálatát. Mindezek mellett az egyes fogalmaknál részleges átfedések is kimutathatók, hiszen az idegen nyelvű anyagokban a „nép”, a „nemzet” és az „állam” gyakran egymás szinonimájaként szerepel. Ennek ellenére az előfordulások gyakorisága arra enged következtetni, hogy a békéhez való jog általánosan elfogadott alanyának az egyén és a nép tekinthető. (Megjegyzendő, hogy az Egyesült Nemzetek keretében létrejött dokumentumok eddig főként a népek békéhez való jogáról szóltak.)

A békéhez való jog kötelezettjének meghatározása sem mentes a nehézségektől. Bár az elsődleges kötelezettként egyértelműen az állam jelölhető meg, a béke megteremtésével és megőrzésével összefüggő feladatok ellátása messze meghaladja az egyes államok képességeit és lehetőségeit. Ehhez az elképzelhető legszélesebb nemzetközi összefogás szükséges, melyben a tágabb értelemben vett nemzetközi közösség csaknem minden tagja fontos szerepet játszik. Így a békéhez való jog hatékony érvényre juttatásához elengedhetetlen a nemzetközi szervezetek és intézmények, a nem kormányközi szervezetek, a nagy egyházak, a transznacionális vállalatok, a tömegtájékoztatás és a nemzetközi közvélemény tevékeny közreműködése is. Ez a felsorolás azonban lényegesen tágabb a potenciális kötelezettek körénél, lévén a szereplők túlnyomó többsége nem rendelkezik nemzetközi jogalanyisággal, vagyis rájuk kötelezettség nem róható. Az államokon kívül legfeljebb bizonyos nemzetközi szervezetekkel és különleges nemzetközi jogalanyokkal szemben vehető fel a békéhez való jog előmozdításában és védelmében való kötelező részvétel igénye. Nyilvánvaló, hogy az Egyesült Nemzetekre – céljaiból és jellegéből adódóan – különös felelősség hárul ezen a téren.

A békéhez való jog tartalmának áttekintése előtt feltétlenül tisztázni kell, hogy a „béke” nem az erőszak hiányát jelentő negatív, hanem a jóval tágabb pozitív értelmében használatos. Pozitív értelemben véve a béke olyan politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és jogi környezetként írható le, melyet – az erőszak hiányán túl – az igazságosság, az esélyegyenlőség, a hatalom és az erőforrások méltányos elosztása, a jog uralma és az emberi jogok maradéktalan érvényesülése jellemez.⁴⁷ Mivel ez a koncepció a béke hosszú távú megőrzésének céljából az erőszak háttérben álló strukturális okok azonosítására és kiküszöbölésére is figyelmet fordít, a békéhez való jog reálisan számításba vehető tartalmi elemeinek halmaza rendkívül széles és összetett. E körülmény hatása a különböző dokumentumokon is tetten érhető, mely – az alanyok kapcsán jelzett zavarokkal együtt – nagyban megnehezíti a békéhez való jogból folyó jogosítványok és kötelezettségek koherens rendszerbe foglalását.

Elsőként kell említeni a békéhez való jog általános kereteit alkotó nemzetközi jogi alapelveket. Ilyen az államok szuverén egyenlőségének elve, az erőszak alkalmazása és az erőszakkal való fenyegetés tilalma, a beavatkozás tilalma, a nemzetközi viták békés rendezésének elve, a népek önrendelkezési joga, az államok együttműködési kötelezettségének elve és a vállalt kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elve.⁴⁸ Eme alapelvek egyes szerkezeti egységei – nyilván a békéhez való jog által hordozott üzenet világosabbá és nyomatékosabbá tétele érdekében – önállóan és egyedi kontextusba helyezve is felbukkanhatnak. Ekként elkülönült tartalmi elemek formájában is találkozhatunk az államok területi épségének és határainak sérthetlenségével, a nukleáris és minden egyéb háború elkerülésének igényével, a más államok ellen irányuló felforgató és terrorista tevékenységek támogatásának tilalmával, a népek létezéshez és területük békés birtoklásához fűződő jogával, a népek kizsákmányolásának tilalmával és a gyarmati, idegen vagy faji elnyomó uralom tilalmával. Megjegyzendő, hogy bár

⁴⁷ GALTUNG, Johan: An Editorial. *Journal of Peace Research*, 1964, 1; GALTUNG, Johan: Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 1969, 167; GALTUNG, Johan: *Peace by Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization*. London – Thousand Oaks – New Delhi, Sage, 1996.

⁴⁸ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, GA Res. 2625, 25 UN GAOR Supp. No. 28 (A/8028), 121; Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States, Conference for Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki, 1 August 1975.

az erőszak tilalmának hatálya az államok egymás közötti kapcsolataira korlátozódik, a békéhez való jog az államon belüli erőszak megelőzését és felszámolását is megköveteli.

Külön halmazban helyezhetők el az olyan politikai és jogi elvárások, mint a fegyverkezési verseny befejezése, a tömegpusztító és a hagyományos fegyverek általános és teljes, hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett történő leszerelése, a védelmi kiadások csökkentése nyomán felszabaduló összegek fejlesztési célokra fordítása, a világűr békés célú felhasználása, a tudományos eredmények békés célú hasznosítása, valamint a katonai magánvállalkozások működésének visszaszorítása és megfelelő jogi szabályozása. Témájukból adódóan leginkább ide sorolhatók a nemzetközi humanitárius jog szabályai, kiváltképp a tiltott fegyverekre, a tiltott célpontokra és a polgári lakosság helyzetére vonatkozó előírások, és a békefenntartó műveletek tevékenysége kapcsán megfogalmazott követelmények. Ez utóbbi körbe tartozik például a polgári lakosság fokozott védelme, a szabályszerű és professzionális magatartás és az elszámoltathatóság.

Fontos egységet képeznek a kimondottan emberi jogi jellegű tartalmi elemek, melyek közül kiemelendő a háborús propaganda tilalma, a háborús politikával kapcsolatos bírálatok kifejezésre juttatásának joga, a háborús politika szervezett keretek között történő ellenzésének joga, a háborús politikával kapcsolatos tájékoztatás joga, a háborús politikával kapcsolatos döntések meghozatalában való részvétel joga, a katonai szolgálat lelkiismereti okok miatti megtagadásának joga, az emberi jogokat vagy a humanitárius jogot nyilvánvalóan sértő parancsok megtagadásának joga és az elnyomással szembeni ellenállás joga. Ebből a listából is látható, hogy a békéhez való jog közvetlen kapcsolatban van több más emberi joggal. Ilyen például az élethez való jog, a gondolat, a vallás és a lelkiismeret szabadsága, a véleménynyilvánítás szabadsága, az egyesülési jog, a gyülekezési jog, a politikai életben való részvétel joga, az információhoz való jog, a fejlődéshez való jog, az egészséges környezethez való jog, vagy az emberi jogok és szabadságok maradéktalan érvényesüléséhez megfelelő társadalmi és nemzetközi viszonyokhoz való jog. Egyes dokumentumok itt nevesítik még a humán biztonság kategóriáját,⁴⁹ különös tekintettel a félelemtől és nélkülözéstől mentes életre, melyen belül a kielégítő életszínvonalhoz – így az élelemhez, a vízhez, a lakhatáshoz, az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz és a szociális biztonsághoz – fűződő jogok is a békéhez való jog elemeiként tűnnek fel.

E helyütt említhető továbbá az érzékeny személyi csoportok, például a menekültek, a nők és a gyermekek fokozott védelme (kül. a gyermekkatonák alkalmazásának tilalma), az emberi jogi jogsértések megelőzése, vizsgálása és jóvátétele, az intolerancia, az idegengyűlölet, a hátrányos megkülönböztetés és az apartheid kiküszöbölése, a védelmi felelősség gyakorlása,⁵⁰ és az olyan nemzetközi bűncselekmények üldözése és megbüntetése, mint a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények, a háborús bűncselekmények és az agresszió bűncselekménye. Végezetül a tartalmi elemeknél kell szót ejteni a békéhez való jog érvényre juttatásához szükséges nemzeti és nemzetközi szintű intézkedésekről. Eme intézkedések sora a béke oktatásban és nevelésben való megjelenítésétől, a hatékony ellenőrzési mechanizmusok kialakításán keresztül, egészen a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása terén felelősséget viselő szervezetek és intézmények reformjáig terjed.

Hangsúlyozandó, hogy a fenti felsorolás mindössze a leggyakrabban előforduló tartalmi elemek önkényes és laza tematikai rendszerbe foglalt áttekintését nyújtja. Mivel a békéhez való jog tartalmát illetően sem az elméletben, sem a gyakorlatban nincs egyetértés, és az egyes dokumentumokban közölt katalógusok között is jelentős eltérések mutatkoznak, az elemek taxatív felsorolása nem állítható össze. Megfigyelhető azonban, hogy a békéhez való jog

⁴⁹ Pl. United Nations Development Programme: *Human Development Report 1994*. Oxford – New York, Oxford University Press, 1994; Commission on Human Security: *Human Security Now*. New York, Commission on Human Security, 2003.

⁵⁰ 2005 World Summit Outcome, GA Res. 60/1, 60 UN GAOR Supp. No. 49 (A/60/49) (Vol. I), 3.

lényegében egy gyűjtőkategória, mely egyaránt magában foglal individuális, kollektív és vegyesen individuális/kollektív jogként létező vagy leképezhető előírásokat, melyeket a jog eszközeivel nehezen megragadható elvárások egészítenek ki.

Jogi jellegét tekintve a békéhez való jog a „*soft law*” (puha jog) körébe sorolható. Ez a minősítés annak ellenére helytállóan tűnik, hogy a békéhez való jog elismerést nyert néhány kötelező erejű okmányban, szórványosan eljárások tárgyát képezte az afrikai regionális emberi jogi fórumok előtt, és tartalmi elemeinek tekintélyes hányada a nemzetközi jog kötelező – néha egyeseken feltétlen alkalmazást igénylő – szabályai közül kerül ki. Jóllehet részben kötelező erejű normákat ölel fel és rendez tematikus hálózatba, maga a gyűjtőkategória még nem lépett túl a puha jogi létezés fázisán. Hiába jellemzik tehát a békéhez való jogot helyenként „természetes”, „szent” vagy „elidegeníthetetlen” jogként, több komponense még olyan mértékben homályos, hogy túlzás lenne kikristályosult jogi normaként kezelni. Ezt a feltevést erősíti a globális konszenzus hiánya is, melyet meggyőzően bizonyít az Egyesült Nemzetek keretében létrejött határozatok vegyes szavazási mérlege.

4. Értékelés

Hasonlóan az emberi jogok harmadik generációjának más tagjaihoz, a békéhez való jog szakmai megítélése sem egybehangzóan pozitív.⁵¹ A béke eszméjének emberi jogi igényné transzformálását idegenkedve fogadják, egyebek mellett, a nemzetközi közösség megosztottságára, a sajátos politikai és ideológiai töltésre, az erőszakkal átszótt állami gyakorlattal való éles kontrasztra, az újszerűség és a hozzáadott értékek hiányára és a pozitív béke csekély mozgósító erejére mutatnak rá. E bírálatokhoz társulnak a békéhez való jog kikényszeríthetlenségéből, homályosságából és parttalanságából táplálkozó dogmatikai kifogások. Ilyen kifogásként fogalmazható meg, hogy az egyéni béke kategóriája jogilag nehezen értelmezhető, az államok potenciális alanyként való feltűnése homlokegyenest ellentétes az emberi jogok logikájával, és a tartalom túlzott mértékű kiterjesztése komoly zavarokhoz vezethet a nemzetközi jog több létfontosságú területén, ideértve az Egyesült Nemzetek céljait és elveit is. Nem kellően tisztázott az sem, hogyan viszonyul a békéhez való jog az emberi jogi dokumentumok és az állami alkotmányok azon rendelkezéseihez, melyek az egyén kötelezettségévé teszik a haza védelmében való közreműködést. Természetesen számos ellenvetés vitatható. Így például a kikényszeríthetőség hiányával kapcsolatos kritikák súlya az afrikai regionális emberi jogi fórumok működésére és más elismert emberi jogok ugyanezen tulajdonságára hivatkozással mérsékelhető, a parttalanság benyomását keltő tartalmi komplexitás pedig akár a mindent átfogó jelleg, a teljes beágyazottság és a kiemelt jelentőség bizonyítékeként is felfogható. Ezzel együtt a kritikai észrevételek többsége valós problémákra mutat rá, melyek nagy körültekintést követelnek a nemzetközi közösség részéről akkor, amikor a béke ügyét az emberi jogok irányából próbálja előmozdítani. Függetlenül azonban a békéhez való jog ellentmondásos megítélésétől, kétségkívül öröndetes fejleményként kell értékelni, hogy a vita a háború „szent” joga helyett már a béke „szent” jogáról szól.

⁵¹ PI. ALSTON, Philip: A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law? *Netherlands International Law Review*, 1982, 322; ALSTON, Philip: Conjuring Up New Human Rights: A Proposal for Quality Control. *American Journal of International Law*, 1984, 613; KARDOS Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*. Budapest, T-Twins, 1995. 46, 48; KOOLMANS, Peter H.: Human Rights – Universal Panacea? Some Reflections on the So-Called Human Rights of the Third Generation. *Netherlands International Law Review*, 1990, 325-326, 329; TOMUSCHAT, Christian: Recht auf Frieden. Ein neues Menschenrecht der dritten Generation? *Europa Archiv*, 1985, 273, 275-276.